سەرهاتیەکا کوردی، ل بن دوستوری، جوغرافی مێژوویڤە

حجي جعفر

پشتی ڤەکۆلین و کۆمکرنا فولکلۆری، ل سەرپێت خۆ راوەستیای، ب تایبەتی ل«فینلەند»و ئەلمانیا، ل سەر دەستێ هەردوو برا - جریم - کو بابێ فولکلۆرێ ئەلمانی نە،[1] هەروەسا ل سەر دەستێ سەیدا، (هـ. ج. بورتان - ١٧٣٩ - ١٨٠٤)، (الیاس لونروط ١٨٠٢ - ١٨٨٢)، کو پێشرەوێت کاروانێ فولکلۆرێ «فینلەند»ینە،[2] پشتی ڤێ واستیکێ، دوستوروڕێباز بۆ ڤەکۆلینێت فولکلۆری هاتنە دانان، ژلایێ فولکلۆرڤانێت جیهانیڤە، داکو ڤەکۆلینێت فولکلۆری ڕێبازەکا زانستی بگرنە بەرخۆ.... ژڤان دوستورا:

١ - دوستورێ (پێڕابونێ - وظيفي).
٢ - دوستورێ (کۆمەلایەتی - اجتماعي).
٣ - دوستورێ (جوغرافی مێژووی - جغرافي تاريخي).
٤ - دوستورێ (دەرونی - نفسي).
٥ - دوستورێ (أنثروبولوجي) رەگەزناسی.
٦ - دوستورێ (دانانێ - بنائي).[3]
٧ - دوستورێ (مورفولوجي).[4]

ئەڤروکە ئەڤ دوستورێت ژووری، بۆ ڤەکۆلینێت فولکلۆری، ل جیهانێ تێنە بکارهینان، بەلێ ل دویڤ پێتڤی یا چەرخ و گوهورینا ژینێ و پێشکەڤتنا ڤەکۆلینێت فولکلۆری، دوستورێت دن ژ ی دێ پەیدابن.

هەرچەندە، هەر دوستورەکی ژڤان کارەکێ تایبەتی هەیەو ڕێکەکا تایبەتی دایە بەر سینگێ خۆ، بەلێ گەلەك جارا کارێ ڤان دوستورا نێزیکی هەڤ دبن، یان تێکەلی هەڤ دبن، بەلێ ئەڤ نێزیك بون و تێکەلی یە، کارێ ڤان دوستورا ئالۆزو شێلی ناکەت، بەلکو پەیوەندیو هاریکاریەکا موکم و زانستی دناڤ دا پەیدا دکەت.

سالا ١٩٨٨ مەدوو چیڤانۆکێت کوردی ئێخستبونە بن ڕوناهیا دوستورێ (مورفولوجي)،[5] یاژمن ڤە، یابێ قازانج نەبون، لەو ئەز هاتمە پالڤەدان، کوڤێ جارێ (سەرهاتیەکا کوردی) - نەکو

چیڤـانـۆکێ بێخمـه بن دوستـورێ (جـوغـرافی مێـژ ووی)، کو دوستورەکێ رۆژئاڤایی‌یە. ئەڤ دوستورە، ل ڤان خالێت خوارێ دگەرێت:

١ ـ ل چیـرۆك و سەرهـاتێت وەك هەڤ دگـەرێت و بەراوردیـەکێ دناڤبەینا وان دا دکەن.

٢ ـ ل جهێ و دەمێ پەیـدابـونا، چیرۆك و سەرهاتیا دەگەرێت، کا ل کیڤەو چ دەم پەیدا بوینە.

٣ ـ چ ژڤان چیرۆك و سەرهاتیا ڤەبی‌یەوچ هاتیە سەر، چ گوهورین ب سەردا هاتینە.

ل دویڤ ڤی دوستـوری، دڤێت سەرهـاتیـەکـا کوردی بینین و پاشی دگـەل هنـدەکێت مینـا وێ بەراورد بکەین و ڤەکۆلینەکێ ژ ی ل سەر (سەر ـ هاتیا) کوردی بکەین:

١ ـ سەرهاتیا کوردی

مێرکەك ژکاروانی دهات، کەرێ وی گەلەك وەستیا بو، ئەوژ ی ژکـەرێ خۆپتـر بێ سەروبـەر ببـو. گەهشتـە گوندەکی، ژنکەکێ ل پەرێ گونـدی گلێش دهـاڤێـت، هوچاڤێت وێ ب کاروانی کەڤت، کو بێ ل دویڤ کەرەکی تێت، گوتێ: (کریڤۆ تۆ ژکۆڤە تێ‌یە)؟

هندی هند، خودانێ کەری وەستیا بو، وی ژ ی گوتێ، ئەزێ ژ دۆژەهێ (جەهنەمێ) تێم!!

ژنکـا ساوێلکـە بو، زوویکـا باوەرکـر، یا ژ وێ‌ڤـە راستـە بێ ژجـەهـنـەمێ تێت، ئینـا ئێـك و ئێـك گوتـە کاروانی، پا تە (حەسەنکێ) مە ل وێرێ نە دیت؟ (خودانێ کەری زانی، کو ئەڤ ژنکـە، یا ساوێلکـەیـە) ئینـا گوتێ، بەلێ بەری دوو سێ رۆژا منێ دیتی!! ژنکێ گوتێ، تۆبخودێ کریڤۆ، پا دێ وەرە بێهنا خۆ ڤەدەو ئالیکێ بدە کەرێ خۆ، دا ئەز ژ ی پرسیارا (حەسەنکێ) ژتە بکەم، کا چ حالێ وی‌یە. (مێرك ما ل چ دگەرێت، رابوب دویڤ ژنکێ کەڤت وچوومالا وێ، بارێ کەرێ خۆهاڤێت وئالیـك دابێ، نانـێ خۆخوارو بێهنـا خۆڤەکـر). ژنکێ گوتێ، تۆبخـودێ، تۆ ژدۆژەهـێ تێ‌یـە؟ گوتێ، ئەرێ وەلـلا ڤێ گاڤێ ئەزێ ژدۆژەهێ تێم. گوتێ، تە (حـەسـەنکێ) مە ژ ی دیت؟ گوتێ، ئەرێ وەلـلا (حـەسـەنکێ) هەوە ژ ی ل وێـرێ بو. ژنکێ گوتێ، پانێ وەختێ (حـەسـەنـك) مری، بێ رویس بو، نهـۆچ حالێ وی‌یـە؟ گوتێ، وەلـلا بێ بەلنگـازوبێ سەرمـل بو، ژنکێ گوتێ، دێ چی‌یـەڤـە؟ گوت بەلـێ.... ژنکێ گوتێ، پا دێ عەبـاوچووخێت بابێ وی ژێرا ببە، بەلکی ل وێرێ دملێت خۆوەرکەت. ـ چووعەباوچووخ ئینـان ـ ژنکێ گوتێ، پانێ وەختێ (حـەسەنك) مری، بێ پێخاس ژ ی بوا مێـرکی گوتێ، ڤێ گاڤێ ژ ی بێ پێخـاسە، گەلەك ستری‌و کنجـرۆك ژ ی، ل جەهنـەمێ هەنـە، دپێـارا دچن. دلێ ژنکێ ب کورێ وێ سوت، چووپێـلاڤـا بابێ وی ژ ی ئینـا، گوتێ تۆ بخودێ بدە (حەسەنکێ)، دا ل دۆژەهێ بکەتە پێت خۆ.

ژنکێ گوت، پا بازار، دوکان، ل دۆژەهێ هەنە؟ گوتێ، ئەرێ کریڤێ، یاپرە ژ بازارودوکانا.... ژنکێ گوتێ، پا (حەسەنك) چ دکـەن، پارە هەنـە بۆخۆتشتەکی بکرێت، پانێ هەکومری، مە چ پارە دگەل نە هنارت بون؟!

مێرکی گوتێ، وەللا بێ بەلنگاز بو تشتەك ڤێ نەبو. (ژنك چوو هنـدی پارێـت هەیـن ئینـان وگوت، ئەڤـە ژ ی بلا بۆخەرجیـا (حـەسـەنکێ) بن. مێـرکی هەمی تشتێت خۆهەلگـرتن ولەزکر، گوت دا بچم بەری مێـرێ وێ بێتـە مال..... رابـوب لەزویـەز کەرێ خۆبارکـرو کەڤتـە دوی، هەرجارجار، بێ ل پشت خۆڤـە دزڤریت، کا مێرێ ژنکێ دویڤ را ناهێت. دەمەك پێڤە چوومێرێ ژنکێ هاتە مال، گوتێ، کا فلان کەس، عەباوچووخێت من بینە، دا بکـەمـە بەرخـۆ. ژنکێ گوتێ، وەللا ڤێ گاڤێ، ئێکێ بوسلمان ژدۆژەهێ هاتبـو، گوت (حەسەنك) ژ ی، ل وێرێ بو، بێ رویس بو، بێ بێ سەرمـل بو، من ژ ی عەبـاوچووخێت تە ژێـرا هنارتن.

(مێرێ ژنکێ تێ‌گەهشت، کوحیلەیەك، یا ل ژنا وی هاتیەکرن، ددلێ خۆدا گوت، دا دویڤ را بچم، هێشتـا خۆبەرزە نەکـری).

گوتە ژنا خۆ، کا پێلاڤا من بینە دا بکەمە پێ خۆ. گوتێ مانێ تۆبخۆ دزانی، هەکـو (حـەسـەنـك) مری بێ پێخـاس بو، گوتی گەلـەك سـتـری‌و کنجـرۆك ژ ی ل دۆژەهێ هەنـە، من ژ ی پێـلاڤـا تە ژێـرا هنـارت، دا ل وێـرێ بکـەنە پێت خۆ. (مێرکی ددلێ خۆدا گوت، ئەڤـە دوو). گوتێ، کا پارێت مە بینـە، دا بچم تشتـەکی بکـرم. گوتێ وەلـلا پارە ژ ی من ژحـەسـەنکێ‌را هنـارتن، تۆبخـۆدزانی وەختێ «خـەسەنك» مری، مە چ خەرجی نە دابوێ، دۆژەهـ ژ ی یاپری بازارودوکانە....

مێـرێ وێ گوتێ، ئەوزەلام بێ چەوا بو؟ گوتێ، بێ هوهوبو، کەرەکێ رەش، بێ بارکـری دگـەل دا بو. گوتێ کیڤە چوو؟ گوت، دڤێ دەرێ‌دا چوو ـ ئیشارەت کرە جهێ کاروانی.لێ چووی ـ

مێـرێ ژنکێ کرحنـك، ل ماهینـا خۆسوار بو، کەڤتـە شوێـا خودانێ کەری. وەختـەکێ خودانێ کەری، ل پشت خۆدزڤریت، دبینیت ئەڤـە توزەکا، ل پشت رادبیت، گوت ب خودێ ئەڤە مێرێ ژنکێ‌یە، دێ تشتێت خۆ ژ من

ستینت، زووی ب زووی خۆ گەهــانـــدە ڕوبـــارەکی، وەکـو هێ (بـــاســـەوا)، کەرێ خۆهاڤ ووتـــە دەحلەکیڕاو هاتـــە سەر ڕێکێ ڕاوەستیـــا، هەتـا مێـرێ ژنکێ هات. گوتێ تە چ کەس نە دیتی‌یـە کەرەکێ ڕەش یێ ڤێ، دڤیرێرا بوری؟

خودانـێ کەری گوتـێ، بەلـێ وەلـــلا بەری بیـســتـــەکێ، یێ ب پشت ڤێ ملێ کەڤتی، بەلێ تۆ هوسا ناگەهیێ!!

گوتـێ پا چەوا؟ گوت ماهیـــنێ پێلەوب پێـــا هەرە ڤێ گاڤێ دێ گەهیێ. مێـــرکی ماهین ئەمـــانـــەتی خودانێ کەریداوب غوار دا ڕێکێ، هەرچوو، هەرچوو، کەس نە دیت، یێ هیڤی بو، زڤڕی جهێ ماهینێ، بەرێ خۆددەتێ، نە ماهین و نە کەس!!

ـ پاشێ هەر وێکـــاڤێ خودانێ کەری، تشتێت خۆل ماهینێ کرن و چەپەك ل خۆداو چوو

مێرێ ژنکێ زانی ئەڤە حیلە بو، ب وان سەرودلاڤە هاتە مال. ژنـــا وی گوتـــێ، کا ماهـیـنـــا تە جامێـــرۆ؟ گوتـێ، ئەوژی من ژحەســەنکێڕا هنـارتـە جەحـنـەمێ، دا لێ سوار بیت وپێ‌ی بێتـو بچیت. ژنکێ گوتێ، پا تە گازندە ژمن دکرن، پا دێ بلا تە ماهین بۆحەسەنکێ نە هنارتبا.

مێـــری وێ گوتـێ، هەی.... ما خەلـــك دچیتـــە دۆژەهێ و تێت... ڕابو تێر ب ژنا خۆدادا.... بەلێ فایدە نەکر.(٦)

٢ ـ سەرهاتیا مسری

ناڤێ ژنکـــەکێ «رزیـــە» بو، خەلکی ئەڤ ناڤـــە دانـا بوسەر، چونکی یا ساوێلکـە بو، «رزیـە» یایێ گەلەك ب ڤی ناڤی نەخۆش بو، دڤیا خۆ ژێ خلاس کەت، دڤان هزرو بیرادا بو، زەلامەك دبەر پەنچەرکێڕا دبوری‌و یێ گازی دکەت، ناڤ، هەی ناڤ، کی ناڤا دکڕیت؟

«رزیـــە» یایێ گازی کرێ، گوتێ وەرە ناڤـەکی بدە من، «رزیە» یایێ ناڤێ (فـاطمـة النبویة) بۆخۆ هەلبژارد، زەلامی ژی ئەڤ ناڤە فروتـێ ب چێـلەکـێ وەختێ مێـــرێ وێ هاتیـــەڤـــە، گازی کرێ «رزیـە». گوتێ ناڤێ من «رزیـە» نینە، ناڤێ من «فاطمة النبویة»، ئەڤ ناڤە من ئەڤرۆیێ بۆخۆ کڕی ـ چیرۆکا خۆ بۆ مێرێ خۆ گوت ـ کەربێت مێرکی ڤەبون، ژکەربادا ژمال دەرکەڤت ول دویڤ سەرێ خۆچوو. مێـــرك یێ ل دویـڤ سەرێ خۆدچیـت، دەنگێ گریـــا ژنکـەکێ ژ پـەنچەرەکێ دەرکەڤت وگازی مێرکی کر، مێرك ل سەر ملێ خۆزڤـــری، ژنکێ گوتێ، تۆژکیڤـــە تێ‌یودێ کیڤـــە چی؟ مێــرکـی ژی گوتێ، ئەزێ ژدۆژەهێ تێم ودێ چمـــە دۆژەهێ!! ژنکێ ئێـــك وئێـك گوتێ، پا تە بابێ من ل وێـرێ نە دیت؟ گوتێ بەلێ.... ژنکێ گوتێ، پێتڤی چ تشتی نەبو؟

ـ مێـرکی زانی، کو ئەڤ ژنکـە، یا ساوێلکـەیـە ـ ئینا گوتێ، پێتڤی پاراو جلکایە. ژنك چوو، پارەو جلك بۆ ئینان..... مێرکی ژی تشتێت خۆوەرگـــرتن وچوو ـ مێـرکی زانی دێ مێـرێ وێ ل دویڤ هێت ـ چ پێڤە نە چوو، دەنگێ پێت هەسپی گەهشتە گوهێت وی، زوویکا خۆ گەهاندە بیستانەکی، دا خۆ ڤەشێریت، بەلێ جوتیارەك دیت، یێ ئاڤـــدانێ دکـــەت، زوویکـــا خۆ گەهـــانـــدێ‌و گوتێ خۆ ڤەشێـــرە، ئەڤـــە ئێکێ ل تە دەگـــەرێت، دێ تە کوژیت. جووتیـــار ژترسادا ڕەڤی وچوو خۆ ڤەشارت، حیلەکەری شوینا وی شول کر. دەمێ خودانێ هەسپی گەهشتیـــە دەڤ حیلەکـەری، کو یێ ئاڤدانێ دکـــەت، گوتێ تە چ کەس نە دیتینـــە، هنـدە تشتێت ڤێ؟ گوتێ، بەلێ وێ هەیە، یێ خۆ ڤەشارتی ـ ئیشارەت کرە جووتیاری مێرکی هەسپێ خۆ هێـلاوچوو وێ جهی حیلەکـەری ژی خۆ هاڤێتـە سەر پشتـا هەسپی‌و هاتـە مال، گوتـە ژنـا خۆ، یا «فـاطمة النبویة»، من «رزیە»یەکا خرابتر ژتە دیت. دەمێ خودانێ هەسپی هول پشت خۆ زڤڕی، دیت کو هەسپ ل وێرێ نینە، زانی کو حیلە لێ هاتەکرن. پاشی ئەوژی ب پیا هاتە مالا خۆ، دەمێ ژنکا وی پرسیارا هەسپی ژێ کری، گوتـێ، ئەوژی من دا مێـــرکی، دا تشتێت بابێ تە لێ بکەت و زوویکا بگەهیتە جەهنەمێ.(٧)

٣ ـ سەرهاتیا لاتینی

(ئـــەڤ سەرهـــاتیـــە، ل سالا (١٥٠٩ز)، دگـەل کۆمـەلـەکـا چیـرۆکێت لاتینی ژلایێ (جـان سیفرسون) ڤە هاتیە بەلاڤکرن). کاهنەکی ل پاریس دخواند، ناڤێ وی (فرانکو) بو. دەمێ خواندنا خۆب دومـــاهی ئینـــای، ژڤـــری وەلاتێ خۆ. ب ڕێڤـە گەهشتـە گونـــدەکی نێـــزیکی ڕوبـــارێ (راین)، ل وێـــرێ، درێکـا خۆدا دژنکـــەکێ تشقلی، ناڤێ وێ «بـارتـا» بو، ئەبێـژە ژنکێ دووجار شوی کربو، مێرێ وێ یێ ئێکێ مری‌بو، گەلەك حەژێ دکر، بەلێ حەژ مێـرێ خۆیێ دومـاهیێ نەدکـر، وەکـو یێ بەرێ. (فرانکو)ی

داخوازا ئارمك ئاڤێ ژژنكێ كر، ژنكێ ژ ی (فرانكو) برە مالا خۆ- مێرێ وێ، ل مال نەبو- پاشی پرسیار ژێ كر، كا ژ كیڤە هاتیە، وی ژ ی گوتێ، ئەزێ ژ(پاریس) هاتیم. ژنك خەلەت تێگەهشت، وەسا هاتە بەرگوهێ وێ، كو یێ دبێژیت، ئەزێ ژ(پارادیس) هاتیم، لەو ژنكێ گوتێ، ب ڕاستا تۆژ بەهشتێ هاتی؟ پا تە مێرێ منێ ئێكێ ل وێرێ نە دیت؟

- ڕاهبی زانی كو ئەڤ ژنكە، یا ساوێلكەیە - ئینا گوتێ بەلێ. . . ، ژنكێ گوتێ، پێتڤی چ نەبو؟ ڕاهبی گوتێ، پێتڤی یا ب پارا هەی، بێ پارە نەشێت مەیا بەهشتێ ڤەخۆت، هەروەسا پێتڤی یا ب هندەك جل وبەرگێت جوان هەی، كو ل دویڤ بابەتێ خەملا بەهشتێ بن. ژنك زوویكا چوو هندەك پارەو جلك ئینان. ڕاهبی ژێ وەرگرتن و چوو ڕاهب گەلەك نە چوو، مێری وێ هاتە مال، پێحەسیا. . . . ڕابو زوویكا ل هەسپێ خۆ سوار بوو چوو. . . . هەكو ڕاهبی زانی، كو دەنگێ پێت هەسپێ مێرێ ژنكێ، یێ تێت، تشتێت خۆ هاڤێتنە ڕەخەكی و هاتە سەر دیوارەكێ نیڤ تەمام، ئاڤاكری.

- ئانكو ئەو هوستایە - هوستایێ ب دروستی ژ ی چوو بو ل وێڤەتر فراڤینێ بخوت. دەمێ مێرێ ژنكێ هاتیە نك (فرانكو)ی، كو یێ دیواری ئاڤا دكەت، گوتێ، تە چ كەس نە دیتینە، هندە تشتێت ڤێ؟

- فرانكوی ئیشارەت دا جهێ هوستایێ ب ڕاستی، كو ل وێڤەتر فراڤین دخوار- مێركی هەسپێ خۆ هێلاو چوو نك هوستایێ ڕاست، هوستایی (ماندلا) (إنكار) كر، كو ئاگەه ژ چ نینە، بو شەڕێ وان. . . دەمێ مێركی بەرێ خۆدایە (فرانكو)ی، دیت نە (فرانكو)و نە هەسپ، بەلێ دیت ئێكێ دی یێ دیواری ئاڤا دكەت. خودانێ هەسپی چوو وی گوتێ تە هەسپ یێ دایە وی، یێ بەری تە ل ڤێرە، پاشی چوونە (دادگا)یێ، كرێكارێ بێگوناە نەچار بو، هندەك پارە دانە خودانێ هەسپی.(٨)

٤ - سەرهاتیا فینلەندی

ئێكێ ژنەكا گەلەك ساوێلكە هەبو. ڕۆژەكێ مێرێ وێ ژ مال دەركەڤت، بەرێ وی ل عەسمانی بوو ب ڕێڤە دچوو. وێ گاڤێ چاڤێ ژنكەكێ لێ بو كو مێركێ بەرێ خۆ ددەتە عەسمانی و ب ڕێڤە دچیت. ئینا ژنكێ عەرەبانا خۆ لنك ڕاوەستاند و گوتێ: بۆچی بەرێ تە ل عەسمانی یە؟ وی ژ ی گوتێ، ئەز ڤێ گاڤێ یێ ژ بەهشتێ هاتیم - ئیشارەت دا كونەكا عەوری و گوت، ئەزێ ژ كونا هەیە عەوری دەركەڤتیم. ژنكێ پرسیارا مێرێ خۆیێ مری ژێ كر. وی ژ ی گوتێ، منێ دیتی، بەلێ پێتڤی پارایە. ژنكێ پارە دانە مێركی. . . . وی ژ ی پارێت خۆ وەرگرتن و چوو. زانی كو ژنا وی بتنێ، یا بێ ئاقل نینە.(٩)

هەر دڤێ قالبی دا، سەرهاتیەكا ئەلمانی، ئێكا توركی، ئێكا ئیرلەندی هەیە، بەلێ ئەڤ چوار سەرهاتێت مە نڤیسین، تێرا ڤەكۆلینا مە هەنە. پشتی مە سێ سەرهاتێت وەكو سەرهاتیا كوردی نڤیسین، پێنگاڤا دووێ دێ دەست پێكەت، كو هەڤبەركرنە (مقارنە) - ل دویڤ دوستورێ (جوغرافی تاریخی) -

هەڤبەر كرن

١ - بابەتێت وەك هەڤ:

أ - ژنكا ساوێلكە، دهەر چوار سەرهاتیادا هاتیە.

ب - بەهشت و دۆژەهـ دهەر چوار سەرهاتیادا هاتیە.

حـ - هەسپ، یان ماهین، دهەر چوار سەرهاتیادا هاتیە، ژ بلی سەرهاتیا فینلەندی.

د - شێوێ پێكەنین و یاری پێكرنێ دهەر چوار سەرهاتیادا هاتینە.

هـ - مێرێت هەر چوار ژنكا، ژ بلی ژنكا سەرهاتیا فینلەندی، ب سواری كەڤتینە دویڤ حیلەكەری.

و - هەر چوار سوارا، ژ بلی سەرهاتیا فینلەندی، ئێك پرسیار ژ حیلەكەری دكر، (تە چ كەس نە دیتینە. . . .). دیسان بەرسڤا هەر سێ سەرهاتیا وەك هەڤ بو.

ز - دهەر چوار سەرهاتیادا، ژنكا ساوێلكە ناڤ نینە، ژ بلی سەرهاتیا «لاتینی»، هەروەسا ژ بلی ژنكا ئێكێ دسەرهاتیا مسری دا.

ح - دهەر چوار سەرهاتیادا، مێرێ ژنكا ساوێلكە ناڤ نینە.

ط - دهەر چوار سەرهاتیادا، ژ بلی سەرهاتیا فینلەندی، حیلەكەر دزانیت، كو دێ مێرێ ژنكێ دویڤ ڕا هێت، لەو هەر نابەین، نابەین، بەرێ خۆ دا پشتڤە. . . .

ي - ژ بلی سەرهاتیا فینلەندی، مێرێ ژنكا ساوێلكە، دهەر چوار

سەرهاتیادا تێنە هەڵخەلتاندن.

ك - ژ بلی سەرهاتیا فینلەندی، حیلەکەر دەهەر چوار سەرهاتیادا، تشتێت خۆ ددەتە رەخەکی، پاشی تێتە سەر رێکا خودانێ دەواری.

ل - دەهەر چوار سەرهاتیادا، ژ بلی سەرهاتیا فینلەندی، مێرێ ژنکێ دبێژتە ژنا خۆ، من هەسپ یان ماهین هنارتە دۆژەهێ، یان بەهەشتێ... (ئەڤە کلیلا راستی‌یە، بۆ هەر سێ سەرهاتیا).

أ - دەهەر چوار سەرهاتیادا، مێرکێ حیلەکەر رزگار دبیت و پارەو تشت بۆ دمینن.

ن - دەهەر چوار سەرهاتیادا، حیلەکەر ژگیانێ خۆیێ پەرێشان و بو.

س - دەهەر چوار سەرهاتیادا، (پارە) بۆ مری هنارتن...

۲ - بابەتێت جودا، جودا:

أ - دسەرهاتیا کوردی‌دا، حیلەکەر کاروانی بو، دسەرهاتیا مسری‌دا، حیلەکەر بێ زیز بو، دسەرهاتیا «لاتینی‌دا»، حیلەکەر راهب بو، ژخواندنا خۆ دهات، دسەرهاتیا فینلەندی‌دا، حیلەکەر ل دویڤ سەرێ خۆ دچوو - هائم علێ وجهه

ب - دسەرهاتیا کوردی‌دا، حیلەکەر - کاروانی - ژدۆژەهێ دهات، دیسان دسەرهاتیا مسری ژی‌دا، بەلێ دسەرهاتیا لاتینی و فینلەندی‌دا، ژ بەهەشتێ دهات.

حـ - دسەرهاتیا کوردی‌و لاتینی‌دا، ناڤێت جهێت وەلاتی تێدا هاتینە....

د - دسەرهاتیا کوردی‌دا، گوتنێت مللی هاتینە، دسەرهاتێت دی‌دا، ئەڤ دیاردە نینە، دوور نینە هەبن ژی، بەلێ ب رێکا وەرگێرانێ ڤە چوو بون....

هـ - دسەرهاتیا کوردی‌و لاتینی‌دا، حیلەکەر - کاروانی و فرانکو - دچنە مالا ژنکێ و بێهنا خۆ ڤەدکن و دخوت و ڤەدخوت، دسەرهاتێت دی‌دا، ئەڤ کارە نینە.

و - دسەرهاتیا کوردی‌دا، کورێ ژنکێ مری‌بو، دسەرهاتیا مسری‌دا، بابێ وێ مربو، دسەرهاتیا، لاتینی و فینلەندی‌دا، مێرێ وێ مری‌بو.

ز - دسەرهاتیا کوردی‌دا، دەوار ماهین بو، دسەرهاتیا لاتینی و مسری‌دا هەسپ بو، دسەرهاتیا فینلەندی چ نەبو!!

ح - دسەرهاتیا کوردی‌دا، ناڤێ جل و بەرگا دیارکرن، کو (عەباو چووخ) بون، دەهەر سێ سەرهاتێت دی‌دا، ناڤێ جل و بەرگا دیار نە کرینە...

ت - بتنێ دسەرهاتیا کوردی‌دا، پێلاڤ بۆ مری هنارتە جەهنەمێ، داکو ستری‌و کنجرۆك دپێ ناچن... ئەڤ دیاردەیا سروشتی، وەکو (ستری‌و کنجرۆکا)، دسەرهاتێت دی‌دا نە هاتیە.

ي - دسەرهاتیا کوردی‌دا، کاروانی حیلێ ل کەسێ دی ناکەت ژ بلی مێرێ ژنکێ، بەلێ دسەرهاتیا لاتینی و مسری‌دا، حیلەکەر جووتیاری‌و هوستای ژی دبەر پیبا دبەت....

ك - دسەرهاتیا لاتینی و مسری‌دا، خودانێ هەسپی، هەسپێ خۆ دهێلتە لنك حیلەکەری بێ کو حیلەکەر بێژتێ، بەلێ دسەرهاتیا کوردی‌دا، حیلەکەر دبێژتە مێرێ ژنکێ تۆ هوسا ناگەهێ، ماهینێ پێلەو ب پیبا هەرە، دێ زوویتر گەهیێ.

ل - دسەرهاتیا کوردی بتنێ‌دا، ناڤێ خودێ (الله) تێت...

م - دەهمی سەرهاتێت بوری‌دا، مێرێ ژنکێ راستێ بونا بێژیت و ڤەدشێریت، بتنێ سەرهاتیا کوردی، ڤێ راستێ نا ڤەشێریت، دەمێ دبێژتە ژنکێ، ما مرۆڤ دچیتە دۆژەهێ و تێت.....

ن - بتنێ دسەرهاتیا کوردی‌دا، مێرك خەبەرا دبێژتە ژنکا خۆ و دقوتیت.....

س - ناڤێ بێ مری بتنێ دسەرهاتیا کوردی‌دا هاتیە، کو ناڤێ وی (حەسەنك) بو.

ع - بتنێ دسەرهاتیا کوردی‌دا، کەری دەورێ خۆ دیتیە، دسەرهاتێت دی‌دا ناڤێ کەری نە هاتیە:

ف - رووبار کو هێمایێ (رمزێ) بەردەوام بونا ژیانێ‌یە، بتنێ دسەرهاتیا کوردی‌و لاتینی‌دا هاتیە.

ص - بتنێ دسەرهاتیا کوردی‌ا، مێرێ ژنکێ دبێژتێ، مێرکێ چەوا بو؟ کیڤە چوو؟ ئەوژی بۆراڤە دکەت. دسەرهاتێت دی‌دا، ئەڤ بابەتی گرنگە یا کەڤتی.

ق - دسەرهاتیا لاتینی‌دا (فرانکو)ی، خۆ کرە هوستایێ خانی، دسەرهاتیا مسری‌دا، حیلەکەری خۆ کرە جووتیار، دسەرهاتیا کوردی‌دا، کاروانی هاتە سەر رێکا خودانێ ماهینێ بێ خۆ بکەتە تشتەك. دسەرهاتیا فینلەندی‌دا، مێرێ ژنکێ ب دویڤ حیلەکەری ناکەڤیت، چونکی ئەڤ موتیفە، دگەل هندەکێت دی، ژڤێ سەرهاتیێ کەڤتینە.

ر - دسەرهاتیا کوردی‌دا، ژنکێ پارە بۆ کورێ خۆ هنارتنە دۆژەهێ، داکو پێ بچیتە بازار و دوکانا، دسەرهاتیا لاتینی‌دا، ژنکێ پارە بۆ مێرێ خۆ هنارتنە بەهەشتێ، داکو مەیا بەهەشتێ پێ ڤەخوت.

دسەرهاتیا مسری و فینلەندی، ئەڤ بابەتە کەڤتیە.

ش ـ دسـەرهـاتیـا کوردیدا، دوو ئولێت (دین)، دکـوردستـانێدا هەبین خویا بون، ئەڤ دیاردە دسەرهاتێت دیدا نە هاتیە.

ل دویڤ دوستوری، (جوغرافی مێژوویی)، دڤێت پێنگاڤەکا دی ژی پاڤێـژین، ئەوژی ڤەکولین وگەریـانـە، ل دویڤ جهـ و مێژووا سەرهاتیا کوردییە. . . .

هەکـە سەرهـاتیـا، لاتینی، مسـری، فینلەنـدی، ئەلمـانی، تورکی، ئیـرلـەنـدی. . . . ئێکی ژئێکی وەرگرتبیت، ئەڤە بۆ سەرهـاتیـا کوردی دەست نادەت. ئەم نابێـژین خەلکی ئەڤ سەرهـاتیـە، یا ژمە وەرگرتی، بەلێ ئەم دکارین بێژین، کو ئەڤ سەرهاتیا کوردی، یا ژجەرگێ کوردستانێ هاتیەدەر چونکی:

١ ـ ڤێ سەرهـاتیێ، سروشتێ کوردستـانێ بەرنـەدایـە، وەکـو رووباری، گوندی، ملێ، دەحلی، ستریا، کنجرۆکا، کەری، ماهینێ. . . .

٢ ـ ڤێ سەرهاتیێ، گوتنێت مللی ـ أقوال شعبیة ـ ئێخستینە دناڤ کەڤالێ خودا، وەکو:

(ئـەڤـە بیستـەکـە) (حنك وچوو)، (ئەرێ وەللا)، (ب وان سەرو دلاڤە زڤری)، (چەپەك ل خودا). . . .

٣ ـ پەیڤـا، (کریڤۆ)، بتنێ دناڤ کوردان دا هەیە، هەروەسا ئێزدی بتنێ، ل کوردستانێ دژین.

٤ ـ چ ناڤێت غەریب ژسروشتێ کوردستانێ وکوردا تێدا نە هاتینە.

٥ ـ چ رووێدانـێـت غەریـب وعـەجـیـب ژدوور، ژ (طـبـیـعتێ) کوردان تێدا نە هاتیە.

٦ ـ کاروان، عەباو چووخ، پێلاڤ ژرەوشت و تیتالێت کوردان نە دوورن.

٧ ـ هەکـە ڤێ سەرهـاتیـا کوردی، بێخینـە بەر تیـرۆژکـا دوستوری (دەرونی ـ نفسی)، دێ پتـر بیـروهـزرێت مە موکم کەن، کو ئەڤ سەرهاتیە، پشکەکە ژدەرونێ مرۆڤێ کورد. . .

٨ ـ سەرهـاتیـا کوردی، گوتنـەکـا دییا مللی وەرگرتیە، کو کاکلکا وێیە، هەتا ئەڤرۆکە ژی، دەمێ ئێك گەلەکێ عاجز بیت، یان بێ وەستیـای بیت، ئێکێ دی بیـژتێ، تۆژکیفە تێ ی، دێ کیفە چی؟ دێ بیـژتێ، (ئـەزێ دۆژمەهێ تیم. . . . .)، ئەڤ گوتنـە رەسەنی و خومـالیـا سەرهـاتیـا مە پتـر قایم وموکم دکـەن، کو ئەڤ سەرهـاتیا کوردی، ژ چ مللەتا نە هاتیە وەرگرتن.

مێـژووا ژدایـك بونـا ڤێ سەرهـاتیێ، کا چ سال پەیـدا بویـەو کەنگی گوهـورین ب سەردا هاتینـە، ئەم نکـارین دیـار بکـەین، چونکی چ ئیشـاتێت وەسـا تێدا نینن، کو ئەم مێژوویەکێ تێدا دیار بکەین، ژبلی هندێ، کو بێژین، ئەڤ سەرهاتیە دیارە پشتی هاتنا ئیـسـلامێ پەیـدا بویـە، بەلێ چ دەمێ ئیـسـلامێ؟ ئەڤـە یا ب زەحمـەتـە. ژلایێ هونەریڤە، سەرهاتیا کوردی، یا تەواوەو چ موتیف ژێ نە کەڤتینـە، وەکـو هەر سەرهاتیەکا دییا کوردی دەست پێ دکـەت، هەروەسـا ب ئەنجـامـەکـا دیـاروروون، ب دوماهی تێت، ئانکـو سەروبنێت وەریسکی دکـەتە ددەستێ ڤەکولینەرێدا. زنجیـرا رووێدانـا، نە هاتیـە بچـراندن، چ جهێت ئالۆزو بوشایی (ڤـالایی) نا کەڤنـە بەر سینگێ ڤەکـولینـەرا، بەلکـو کەمەرەکا پری زێـرە، زێـرێت وێ ئێـك، ئێـك گرتیـە. . . ئەڤـە ژی بۆمە دیـار دکـەت، کو هێشتـا سەرهـاتێت مە ب سلامـەتن. دگـەل هندێدا دڤێت ژ بیـرنـەکـەین، کو سەرهـاتی، وەکو هەمی نایێت دی، یێت فولکلۆری، ژدەڤ بۆدەڤ، یا هاتیـە وەرگـرتن، زیـدەهی وکێماتی چوویـە سەروژێڤـە بویـە، بەلێ یا گرنـگ ئەڤە نینە، یا گرنگ ئەوە سەرهـاتی ژکـەڤلوژانکێ خودەرنـەکـەڤیت، خوژ بیـرنـەکـەت، کراسـەکێ دی دبـەرخـونەکـەت، بیـروهزرێت خونە گوهوریت. (الحمـدلله) ئەڤـە ب سەر سەرهاتیا کوردی نە هاتیە، ژبلی چەند نیڤ موتیف چووینە سەر ـ ب دویڤ هزرا من ـ وەکو، (خەبەرگوتنە ژنا خوێ)، (بەلێ فایدە نەکر)، یێت کول دوماهیا سەرهاتیێ هاتین.

هەروەسـا رووبـارێ (بـاسـەوا)، گوهـورینـە، نەکـوزێـدەهییە، چونکی سەرهـاتیبێـژ خەلکێ، (بـاسـەوا)یـە، لەوما گوتی، رووبـارەکێ وەکـو (بـاسـەوا). هەکە هاتوسەرهاتیبێژەك دی، ئەڤ سەرهاتیە گوت، دێ ناڤێ رووبارەك دی بێژیت. . . . .

دیسان نیڤ موتیڤا، (کاروانی ما ل چ دگەرییت)، زێدەهییە، یا پێڤـە مای. ئەڤ زێدەهییە، نابنە کیماسی بۆسەرهاتیێ، بەلکو پتر ژین و ڤەژینێ ددەت بەرگیانێ سەرهاتیێ. . . . .

هەکـە بزڤـرینـە سەرهـاتیـا کوردی، دێ بینین هونەرەك تێدایە، دسـەرهـاتێت دن دا نەبـو، ئەوژی ئەوپرسیارو بەرسڤ بون، یێت دناڤ بەرا ژنکێ وکاروانیدا هاتینە کرن، پرسیارێت ژنکێ درێژو ل سەرخـوبـون، بەرسڤێت کاروانی کورت وب لەزبون، دیارە ژ بەر هندێ بویە، چونکی ژنکێ دڤیا پترژ حالێ کورێ خوبزانیت، مێـرکی ژی دڤیـا زوویکـا تشتێت خوبەت وبچیت، بەرێ مێرێ

ژنكێ بێته مال.

ئەوێ ژ ى دڤێت بزانین، كو سەرهاتیا كوردی، ب (هەبونەبو) دەست پێ ناكەت، بەلێ چیرۆك و چیڤانۆك بڤێ كلیلێ ڤەدبن. دیسان سەرهاتیا كوردی، ب (رەحمە ل دەی بابێت گوهدارا)، یان (ئەز هاتمەڤە، چ نەدا من)، ب دوماى ناهێت، بەلێ چیرۆك و چیڤانۆك، بڤان گوتنا تێنە گرتن

ژێدەر و پەراوێز

١ - الدراسات الشعبية، بين النظرية والتطبيق، د. نبيلة ابراهيم، مصر. ،ل١٢.

٢ - ژێدەرێ بەرێ، ل٣٦.

٣ - ژێدەرێ بەرێ، ل١٨٠.

٤ - قصصنا الشعبي من الرومانسية الى الواقعية، بيروت دار العودة، د. نبيلة ابراهيم، ل٢٥.

٥ - كۆڤارا روشنبیری نوێ، ژمارە (١٢٠)، ١٩٨٨.

٦ - ئەڤ سەرهاتیا كوردی، ژ زار دەڤێ (جعفر حارس مصطفى) هاتیە وەرگرتن، خەلكێ گوندێ (خوركی - باسموا)یە، ل ناڤ مزووری ژێریا، گەلەك چیرۆك و سەرهاتیا دزانیت، ژێ وی دگەهتە (٥٧) سالا، نهۆ ل دهوك دژیت

٧ - الدراسات الشعبية، ژێدەرا بەرێ. . . ، ل٢٢٣.

٨ - الدراسات الشعبية، ژێدەرا بەرێ. . . ، ل٢٢٤.

٩ - الدراسات الشعبية، ژێدەرێ بەرێ. . . ، ل٢٢٨.

حكاية كردية في ضوء المنهج الجغرافي التاريخي

حجي جعفر

يحاول الكاتب في هذا البحث، ان يحلل حكاية كردية في ضوء المنهج (الجغرافي التاريخي) الذي وضعته مجموعة من علماء الالحان وعلى رأسهم (أنتي أرني). وفي ضوء هذا المنهج قارن الكاتب هذه الحكاية الكردية مع ثلاث حكايات متشابهة، (مصرية - ولاتينية - وفنلندية) وشرحها واخرج المواضيع المتشابهة وغير المتشابهة. وبعد ان أوضح الكاتب اهم المواضيع وضع الحكاية الكردية تحت المنهج (الجغرافي التاريخي) وحللها تحليلاً جغرافياً وتاريخياً واستنتج الكاتب بان الحكاية الكردية، ليست مستعارة أو مهاجرة الى كردستان من ديار اخرى، بل هي حكاية اصيلة خالصة نابعة من قلب كردستان. واستنتج الكاتب بأن الحكاية الكردية هي من صنع العصر الاسلامي.

كما تطرق الكاتب الى مايعتري الحكاية الكردية من حذف وتحوير وتغيير، ويعتقد بان الحكاية كانت متكاملة من الناحية الفنية ولازالت الحكاية الكردية تعيش بخير.

ولاينسى الكاتب فضل الدكتورة (نبيلة ابراهيم)، ويعتبر نفسه مديناً لها، حيث لولا دراساتها وترجماتها لهذا المنهج وغيره، لما كان بامكان الباحث التطرق الى هذه المواضيع ودراسة الحكايات الكردية في ضوء هذه المناهج . . . . .